

יאן קרסקי
(1914–2000)

יאן קרסקי (שמו המקורי יאן קוזיילבסקי), כשליח של המדינה הפולנית במחתרת בתקופה של מלחמת העולם השנייה, קיים קשר בין השלטונות המחתרתיים בפולין הכבושה והממשלה הפולנית בגולה והעביר למערב ידיעות חשאיות על החיים בפולין הכבושה.

התצלום מהאוסף הפרטי

משפחתו של יאן קרסקי, משמאל: הסבתא - אאורליה בורבסקה, האב - מריאן, האב - סטפן
האחות - לורה, האב - יוזף, האם - ולנטינה, 1918

יאן קרסקי עם אחיו הגדול
אדמונד, שנת 1922

תקופת הנועורים

יאן קרסקי נולד לפי מקורות שונים בעיר לודז' ב-24 באפריל או ב-24 ביוני 1914. התאריך הראשון מופיע במסמכים רשמיים, כגון תעודת סיום הלימודים באוניברסיטה, או תעודת סיום קורס לתת-קצינים במילואים. במשפחת קרסקי טוענים שהכומר שערך את הרישום של הלידה עשה טעות ומקום הספרה IV, שמסמלת את חודש אפריל הוא רשם את הספרה VI – כלומר יוני.

אביו של יאן – סטפן קוזיילבסקי ניהל ברחוב קילנסקיגו בלודז' בית מלאכה למוצרי עורות. למרות שהמשפחה חיה בצניעות כל הילדים, שישה במספר, סיימו לפחות לימודים בבתי ספר תיכוניים. קרסקי לימים סיפר שהוא עוצב על ידי שתי מסורות: הדת הקתולית והפולחן של יוזף פילסדסקי. האב נפטר כאשר יאן היה בתחילת התיכון, על כן הוא כמעט אינו זוכר אותו, ואת אדיקותו הדתית הוא חב לאמו. הוא למד בבית הספר היסודי של הישועים שהיה שייך להתאחדות המריינית, אגודה חילונית הקשורה עם הפולחן הדתי של מריה הקדושה,

מריאן ויוסף, אחיו של יאן
קרסקי, התצלום משנת, 1922

שמטרתה להעמיק את החיים הרוחניים ופעילותה בנויה על פי הדגם של שליחי ישו. בבית הייתה קיימת אוירה של פולחן למרשל פילסודסקי. האם לא הייתה אומרת עליו "מרשל פילסודסקי" אלא "אביה של מולדתנו". כמופת ליאן שימש אחיו המבוגר ממנו ב-17 שנה מריאן, חייל בלגיונות, חסיד מושבע של פילסודסקי וקצין במשטרה הפולנית. כמו כן השפיעה על יאן האווירה בעיר לודז', שבה חיו בצוותא פולנים, יהודים וגרמנים. בקרב התלמידים היהודים של בית ספר התיכון על שם יוזף פילסודסקי היו לקרסקי כמה חברים טובים. בשנת 1931 בגיל 17, לאחר שסיים את לימודיו בתיכון וקיבל תעודת בגרות התחיל את לימודי משפטים באוניברסיטת ע"ש יאן קזימיז' בלבוב. כעבור שנתיים התקבל, בנוסף על כך, גם לפקולטה שנייה, הפקולטה לדיפלומטיה. הבחירה לא הייתה מקרית. עוד בתקופת לימודי התיכון הוא התעניין בהיסטוריה וביחסים בינלאומיים, דמות המופת שלו היה צ'רלס-מוריס דה טליירן-פריגורד, פוליטיקאי ודיפלומט שבשנים 1797-1799 שימש כשר החוץ של צרפת. לאחר קבלת תואר עבר הכשרה צבאית בבית הספר לתקציני מילואים לתותחנים בעיר וולדז'ימיז' וולינסקי, אותה סיים בשנת 1936 במקום הראשון. כפרס על כך הוא קיבל חרב מטעמו של נשיא פולין איגנצי מושצ'צקי.

קרסקי התחיל את הקריירה הדיפלומטית עוד במהלך לימודיו באוניברסיטה. בתקופה זו הוא שירת בצ'רנוביץ', אז רומניה ובאפולוה, גרמניה. החל משנת 1936 הוא הועסק על ידי משרד החוץ הפולני, תחילה בנציגויות פולניות בז'נבה ולונדון ומשנת 1939 כפקיד במשרד החוץ בוורשה.

יאן קרסקי בוורשה, 1935

התצלום מהאוסף הפרטי

6

ארכיון של אוניברסיטת יאן קזימייז' בלבוב

49 / 1935

DYPLOM

MY REKTOR, DZIEKAN WYDZIAŁU PRAWA
I PRZEWODNICZĄCY KOMISJI EGZAMINACYJNEJ STUDJUM
UZUPEŁNIAJĄCEGO DYPLOMATYCZNEGO
UNIWERSYTETU JANA KAZIMIERZA

POŚWIADCZAMY CO NASTĘPUJE:

PAN Korciakowski Jan
RODEM z Lodzi

PO ODBYCIU PRZEPISANYCH STUDJÓW W ZAKRESIE NAUK DYPLOMATYCZNYCH
W UNIWERSYTECIE JANA KAZIMIERZA W LATACH 1932/1935
I POMYŚLNEM ZŁOŻENIU TRZECH PRZEPISANYCH EGZAMINÓW ROCZNYCH,
A MIANOWICZE:

EGZAMINU PIERWSZEGO
Z GEOGRAFII GOSPODARCZEJ, HISTORJI POLITYKI MOCARSTWOWEJ POLSKI, HISTORJI POWSZECHNEJ
OD WOJNY SIEMIOLETNIEJ, EUROPY WSPÓŁCZESNEJ I PORÓWNAWCZEJ NAUKI PRAWA PUBLICZNEGO,

EGZAMINU DRUGIEGO
Z PRAWA KONSULARNEGO, HISTORJI DYPLOMACJI, ZAGADNIEN BALTICKICH, NOWYCH INSTYTUCYJ
PRAWA NARODÓW, ŚWIATOWEJ ORGANIZACJI OBROTU PIENIĘŻNEGO I KREDYTU, POLITYKI OSADNICZEJ
I EMIGRACYJNEJ, USTROJU POLSKIEJ ADMINISTRACJI PUBLICZNEJ I ZAGADNIEN GOSPODARCZYCH
W STOSUNKACH MIĘDZYNARODOWYCH,

EGZAMINU TRZECIEGO
Z ZAGADNIEN GOSPODARCZYCH W STOSUNKACH MIĘDZYNARODOWYCH, PRAKTYKI DYPLOMATYCZNEJ
I KONSULARNEJ, ZAGADNIEN POLITYCZNYCH PAŃSTW POZAEUROPEJSKICH, PRAWA MORSKIEGO,
POSTĘPOWANIA NIESPORNIEGO I PRAWA ADMINISTRACYJNEGO MIĘDZYNARODOWEGO,
w myśl §§ 12 i 17 zarządzenia Min. W. R. i O. P. z 28 kwietnia 1930 Nr. IV. S. W. 3500/30

OTRZYMUJE NINIEJSZY

DYPLOM

STANOWIĄCY DOWÓD UKOŃCZENIA UNIWERSYTECKIEGO STUDJUM
UZUPEŁNIAJĄCEGO DYPLOMATYCZNEGO

WE LWOWIE, DNIA 22 czerwca 1935 r. 8/10 1935

PRZEWODNICZĄCY
KOMISJI EGZAMINACYJNEJ: Elchub

DZIEKAN: Elchub

REKTOR: S. J. Jan

L. S.

תעודת סיום לימודי
השלמה בדיפלומטיה
האוניברסיטה ע"ש
יאן קזימייז'
בלבוב, 1935

WB 474c/Sek/K

W spr. Kozielewskiego Jana
praktykanta.Do Pana Dyrektora Biura Personalnego
Ministerstwo Spraw Zagranicznych
Warszawa.

W związku z przydziałem do Centrali z dniem 1 marca r.b. P.Kozielewskiego Jana, pracownika kontrakt. Konsulatu Generalnego, uważam za swój obowiązek przedstawić Panu Dyrektorowi ocenę pracy P.Kozielewskiego w czasie urzędowania jego w Londynie.

P.Kozielewskiego nie traktowałem jako stałego pażonka personelu Konsulatu Generalnego, lecz raczej jako praktykanta czasowo przydzielonego. W ciągu dziewięciu miesięcznego urzędowania w Londynie, starałem się więc zapoznać go ze wszystkimi działami

języka angielskiego, stale i systematycznie poświęcając na naukę języka po parę godzin dziennie i w tym zakresie zrobił też duże postępy. Ponadto utrzymywał kontakty z angielskimi sferami akademickimi, dzięki czemu poznał trochę świat angielski, ludzi, zwyczaję, urządzenia społeczne i polityczne. P.Kozielewski wykorzystał swój dziewięć miesięczny pobyt w Londynie w sposób należyty, poznawszy nowe zagadnienia i technikę służby konsularnej; również pod względem ogólnego wyrobienia życiowego pobyt w Londynie wpłynął na niego dodatnio.

Obserwując zbliska pracę P.Kozielewskiego i jego posunięcia na terenie oraz przeprowadzając z nim częste rozmowy, doszedłem do następującej oceny jego osoby.

P.Kozielewski jest człowiekiem bardzo zdolnym i inteligentnym; posiada silnie rozwinięty zmysł obserwacyjny i dużą łatwość uczenia się; umysł analityczny, dużo zmysłu krytycznego; na swój wiek jest bardzo poważny; pod względem charakteru - skromny, prawy, ideowy i odważny; jako urzędnik - bardzo obowiązkowy i dyscyplinowany; niezmiernie pracowity i sumienny; posiada duże zamiłowanie do pracy społecznej, do której podchodzi z wielkim entuzjazmem; jest doskonałym mówcą, towarzysko miły i gładki, dobry kolega.

Jest on niewątpliwie doskonałym materiałem na urzędnika służby zagranicznej.

(Dr. Karol Poznański)
Konsul Generalny

צילום: המכון הפוליטי והמדינאי "ע" ש גרל שקורסקי בלונדון

חוות דעת על עבודתו
בנציגות הפוליטית בלונדון,
22 בפברואר 1938

ספטמבר 1939

"את ליל 23 באוגוסט 1939 ביליתי במסיבה נחמדה אצל בנו של השגריר הפורטוגלי בוורשה. שתינו יין טוב, הרבינו בריקודים. היו אלו ריקודים אירופים קלים חסרי דאגה. חזרתי הביתה עייף, אך לא יכולתי להירדם זמן רב. חשבתי על המסיבה ממנה חזרתי ועל התוכניות לעתיד. התעוררתי בגלל דפיקות נמרצות על הדלת. התגלגלתי מהמיטה וירדתי במדרגות לדלת הכניסה בקומת הקרקע. הדפיקות גברו עוד יותר. בתנופה חדה פתחתי את הדלת. מולי עמד שוטר שהושיט לי מעין כרטיס אדום וסינן משהו בין השיניים. הוא הסתובב והלך לאחר ששלח בי מבט ידידותי. החזקתי ביד צו גיוס. בתוך ארבע שעות עלי לעזוב את וורשה ולהצטרף לגדוד שלי" – כתב יאן קרסקי בספרו סיפורה של מדינה במחותרת.

במסגרת גיוס כללי שהוכרז ב-23 באוגוסט 1939 הוא הופנה לגדוד מספר 5 של חיל התותחנים באושוונצ'ים. בתוהו ובהו הכללי בימים הראשונים בספטמבר 1939 הגדוד שלו לא השתתף בקרבות ולאחר תריסר ימים של נדודים ב-17 בספטמבר הוא נפל בשבי הסובייטי ליד טרנופול. הוא הגיע למחנה בקוזלשצ'יז'נה (כיום בלרוס), אחד משמונה המחנות שבהם החזיקו הסובייטים

התצלום של המוזאון להיסטוריה של פולין

יאן קרסקי במהלך מסיבת
ערב השנה החדשה 1938
בוורשה

שבויי מלחמה פולנים (מחנות אחרים הם בין היתר: אוסטשקוף, סטרוביאלסק, קוזיילסק). לאחר שהתפרסמה הידיעה הגרמנית-הסובייטית על חילופי שבויים הוא התפטר מדרגת קצונה וכטוראי עבר לצד הגרמני בפולין הכבושה. במהרה הוא נמלט ובנובמבר 1939 חזר לוורשה.

לאחר ספטמבר 1939

לאחר הפלישה הסובייטית בלילה שבין 17 ל-18 בספטמבר לפולין השלטונות הפולניים עברו את הגבול לרומניה. בשטח הרומני נאסרו הנשיא, המפקד העליון ושרי הממשלה. ב-30 בספטמבר 1939 ולדיסלב רצ'קייביץ שהתמנה לנשיאה של פולין הקים ממשלה של הרפובליקה הפולנית בגולה שבראשה הועמד הגנרל ולדיסלב שיקורסקי. הממשלה של הרפובליקה הפולנית בגולה הייתה אמורה להבטיח את המשך המוסדות השלטוניים וזכתה להכרה ברחבי העולם לאורך כל תקופת מלחמת העולם השנייה. הממשלה הפולנית התמקמה קודם בפריס, מאוחר יותר באנז' שבמערב צרפת ולבסוף, החל מיולי 1940, בלונדון.

עוד במהלך קרבות הבלימה על אדמת פולין ב-27 בספטמבר 1939 נוסד הארגון הכלל ארצי המחתרתי בשם "השרות למען ניצחונה של פולין", שלא זכה להכרה של הממשלה הפולנית בגולה. בנובמבר 1939 הוקם "האיחוד למאבק מזויין", שמו שונה ב-1942 לצבא המולדת. לכולם היה ברור שיש צורך לשמור על הקשר והתיאום בין פולין והממשלה הגולה. היו זקוקים לשליחים מהימנים, אינטליגנטים, בעלי זיכרון מצוין וללא דופי. יאן קרסקי היה אחד מהם. הקרירה המחתרית שלו החלה עוד באוקטובר 1939. אחיו מאריין, שמראשית הכיבוש היה אחד ממפקדי המשטרה הכחולה (המשטרה הפולנית בגנרלגוברנמן) גייס אותו לפעילות המחתרית. יאן קרסקי הפך לשליח של "הוועד המאוחד של כל הארגונים הנאבקים על עצמאותה של פולין", שבראשו עמד רישארד שוונטוכובסקי. הוועד היה מורכב מנציגים של מפלגות שונות ופעל על סמך ייפוי כוח

מיוחד שהוענק אישית לשוונטוכובסקי על ידי הגנרל שיקורסקי בעצמו. הדבר אירע בעת פגישה ביניהם בוורשה בספטמבר 1939. פעילות הוועד מומנה על ידי הממשלה הפולנית בגולה. המענק חולק בין המפלגות החברות בוועד או כאלה ששיתפו אתו פעולה.

השליחות לאנז'ה

לאחר שהתחייב לבצע את שליחותו הגיע קרסקי לאנז'ה ונפגש עם הנציגים של המפלגות החברות בוועד המאוחד, בין היתר עם רישארד שוונטוכובסקי ומריאן בוז'צקי. לאחר הגעתו למערב קרסקי היה אמור למסור לגנרל שיקורסקי בקשה של "הוועד המאוחד" למנות נציג לפולין הכבושה מטעם הממשלה הגולה. "הוועד המאוחד" הציע לתפקיד זה את רישארד שוונטוכובסקי. בנוסף על כך מריאן קוזיילבסקי ביקש לשאול את הגנרל קזימיז' סוסנובסקי שהיה המפקד העליון של "האחד למאבק מזויין" האם עליו להישאר בתפקיד מפקד המשטרה הכחולה או לרדת למחתרת.

קרסקי התחיל את שליחותו בסוף נובמבר 1939. מסלול נסיעתו היה אמור להימשך דרך רומניה בסיוע הנציגות הפולנית שם עד לצרפת, אולם כבר בליבוב התברר שהמשך המסע הזה בלתי אפשרי. קרסקי נאלץ לשוב לוורשה ובינואר 1940 יצא למסע, הפעם דרך קראקוב, זקופנה, קושיצה בסלובקיה, בודפשט, יוגוסלביה, איטליה ועד למודנה בצרפת, שם התייצב במתקן של המודיעין הפולני.

באנז'ה

באנז'ה סגן ראש הממשלה ושר הפנים סטניסלב קוט פרס על קרסקי את חסותו. קוט הכניס את קרסקי לסודות החיים של הגולה הפוליטית הפולנית ובראש ובראשונה אירגן לו פגישות. לאחר הגעתו לאנז'ה חיבר יאן קרסקי שני דוחות מקיפים. הראשון היה דו"ח שיגרתו על הנסיעה, השני כלל תיאור כללי של המצב בפולין הכבושה, לרבות סוגיות פוליטיות ואידאולוגיות נבחרות, היחס של הארגונים המחתרתיים לממשלת הגולה באנז'ה ונושאים יהודיים. בסוגיה האחרונה קרסקי ציין כי הדו"ח שלו מכיל רק סקירה של תצפיות.

כנראה הרעיון לציין סוגיות יום-יומיות והערות כלליות על צמיחת האנטישמיות בשטחה של פולין הכבושה בא מסטניסלב קוט, שמשפחתו נשארה בוורשה (אשתו של קוט הייתה יהודייה). קרסקי קיים גם פגישות עם ראש הממשלה הגנרל וולדיסלב שיקורסקי ועם המצביא העליון הגנרל קזימייז' סוסנקובסקי.

החומרים שהעביר קרסקי לא היו הראשונים וגם החשובים שהגיעו לאנז'ה. יחד עם זאת יש לציין שהוא ביצע את משימתו באופן מושלם וזכה באמונם של הפוליטיקאים הפולניים הבכירים בגולה. הוא התגלה גם כמשקיף נבון של היחסים הקיימים בפולין, כפטריוט נאמן וכאדם שקול בעל השקפות דמוקרטיות מובהקות. דיווחיו הראשונים הפתיעו בבגרותם והוכיחו שלמחברם יכולת לסינתזה ושהוא התברך בכישרון למחשבה עצמאית.

כעבור חודשיים הוצעה לקרסקי משימה מיוחדת: לחזור לפולין ולהעביר חומרים למחתרת התאחדות. בין החומרים היו הנחיות בדבר שיתוף פעולה של ארבעת המפלגות העיקריות הפועלות בפולין הכבושה והצעות לגבי תהליך בחירה של מועמדים שונים לתפקיד נציג הממשלה הגולה בפולין וקביעת כללים לשיתוף פעולה עם הממשלה ועם המפקד העליון של "האיחוד למאבק מזויין".

קרסקי היה אחד השליחים הראשונים שהגיעו לפולין הכבושה מצרפת. כל קודמיו היו נציגים של הצבא שעסקו בנושאים אזרחיים רק באופן שולי. אולם על פי הוראתו של גנרל סוסנובסקי מ-16 לינואר 1940 שכבר הועברה לפולין השליחים אמורים היו לעסוק במשימות החשובות והאחריות ביותר. על כן הם היו אמורים להתמצא במצב הכללי הצבאי-פוליטי ולהכיר היטב את פעילותם של כל הארגונים ששלחו אותם. לעתים קרובות הם צוידו בייפוי כוח לסדר ואף להכריע בנושאים ארגונים שבמחלוקת. השליחים היו גם מודעים לחשיבות של משימותיהם והכירו את תוכנם של המסמכים שהעבירו. קרסקי עזב את פריז בתחילת אפריל 1940. דרך איטליה ויוגוסלביה הגיע לבודפשט ולאחר מכן, במסלול שהיה כבר מוכר, דרך סלובקיה לזקופנה ומשם לקראקוב. בקראקוב הוא יצר קשר עם המחתרת המקומית (באמצעותה פגש בין היתר את יוזף צירנקיביץ', מאוחר יותר ראש ממשלת פולין). בראשית מאי הוא הגיע לוורשה, בדיוק ביום מאסרו של אחיו בידי גסטפו. מריאן קוילבסקי נשלח לאושוויץ ושחרר כעבור שנה. הוא חזר לוורשה והיה המארגן והמפקד של גוף שנקרא "חטיבת ביטחון המדינה". באוגוסט 1944 הוא נטל חלק במרד וורשה.

וורשה 1940

המחתרת בוורשה עברה בתחילת 1940 תהליך של התאחדות והתלכדות. הוקם "הוועד המתאם הפוליטי", שהיה מעין פלטפורמה לשיתוף פעולה בין זרמים פוליטיים שונים. הוועד היה מורכב מנציגים של המפלגות הבאות. "המפלגה הלאומית" (אלכסנדר דמבסקי), "מפלגת האיכרים" (יוזף גרודזינסקי), "המפלגה הסוציאליסטית הפולנית חרות-שוויון ועצמאות" (קזימיז' פוזאק) ומפקדי "האיחוד למאבק מזויין" (הקולונל סטפן רובצקי). החל מאפריל 1940, "הוועד המתאם הפוליטי" זכה להכרה על ידי השלטונות הפולניים בגולה כגוף המייצג את כל המפלגות בפולין הכבושה. קרסקי הביא הוראה הקוראת "לוועד המאוחד של כל הארגונים הנאבקים על עצמאותה של פולין" להצטרף לארגון זה.

בינתיים בעקבות גל המאסרים שאירע במאסר 1940 מעמדו של "הוועד המאוחד" נחלש מאד. בוז'צקי ושוונטוכובסקי נשלחו לכלא. על כן כלל לא ברור עם מי בסופו של דבר יאן קרסקי יצר קשר לאחר שובו לוורשה. יתכן שהיה זה סטפן קורבונסקי, שציין בזיכרונותיו "בשם הרפובליקה הפולנית", שבמהלך הדיונים של "הוועד המאוחד" קרסקי עשה רושם כביר על כל הנוכחים באובייקטיביות רבה ובזיכרון מצוין, שכלל אפילו את הפרטים הקטנים ביותר. על כן אין כל פלא שקרסקי יצא במהרה בשליחות נוספת, השלישית במספר, לצרפת. הוא התכוון לכך, ובמסגרת ההכנות נוכח בשיבות

של "הוועד המאוחד" וקיים פגישות רבות עם נציגי מפלגות שונות. הפעם היה אמור לדווח על הניסיונות להקים מדינה פולנית במחתרת, על מנגנוני פעילותה, על השיחות הקואליציוניות והפשרות שהושגו וכמובן על מילוי התנאים שהמחתרת דרשה ממשלת הגולה בתמורה לתמיכה בה. כשליח של המחתרת הפולנית קרסקי היה גם מחויב להציג את העמדות של מפלגות שונות לנציג בממשלתו של גנרל שיקורסקי. הוא היה רשאי למסור את המידע אך ורק לאנשים המוסמכים לכך. הוא לא הורשה להשתמש במידע שצבר נגד מפלגה כלשהי או לטובת הקריירה האישית שלו.

הצילום מאוסף של המוזיאון לתולדות התנועה העממית בוורשה

סטפן קורבונסקי, תעודת חבר
הסיים משנת 1947

השליחות השלישית

באביב 1940 בעקבות המבצע של הוורמאכט במערב אירופה נמצאו תחת הכיבוש הגרמני דנמרק, נורבגיה, הולנד, בלגיה ולוקסמבורג. הקרבות בצרפת הסתיימו בחתימת כניעה מצד הצרפתים ב-22 ביוני 1940. עוד לפני כן העבירה ממשלת פולין את מקום ישיבתה מאנז'ה ללונדון בעקבות הצעתו של ראש ממשלת בריטניה וינסטון צ'רצ'יל. במלחמה בנורבגיה בקרב על הנמל נארוויק (באפריל 1940) ובצרפת לחמו יחידות פולניות שהוקמו במערב אירופה החל מסתיו 1939. בשל הדיווחים מן החזית המערבית משימתו של קרסקי הוכנה בחיפזון רב. כשיצא מוורשה המצב בצרפת למעשה כבר הוכרע. הדרך ללונדון עברה במסלול המוכר: סלובקיה, הונגריה ומשם לצרפת. לאחר שעזב את קראקוב הגיע קרסקי לנובי סאנץ, משם עם מורה דרך אמורים היו לעבור את הכפרים ריטרו וקוסז'יסקה ולהגיע לסטרה לובובניה בסלובקיה. ביום הרביעי למסע ירדו מהשביל כי קרסקי לא היה מסוגל להמשיך עקב פציעה ברגלו. הם בילו את הלילה אצל משפחת ידידים בכפר דמיטה ליד קושיצה. למרבה הצער בעל הבית, חבר או רק אוהד של משמר הלינקה (המיליציה שהייתה הזרוע הצבאית של מפלגת העם הימנית קיצונית), שיתף פעולה עם הגסטפו והזעיק את הז'נדרמים. קרסקי ומורה הדרך נשלחו לכלא בעיר פרשוב. ברגע האחרון ממש הוא הצליח להרוס כמעט לחלוטין את המיקרופילמים שהוא נשא. יחד עם זאת הוא ידע על תכניות, סודות ופרטים חשובים של המחתרת. הוא גם שמר בזיכרונו מסרים של נציגי מפלגות שונות. קרסקי פחד שלא יעמוד בעינוים, שבהם השתמשו כבר בתחילת החקירה, חשש שיבגוד והחליט להתאבד. "חשבתי על אמי, על ילדותי, לימודי באוניברסיטה, על תוכניתי לעתיד. ריחמתי על עצמי שאצטרך למות באופן כה אנונימי, חסר טעם ובנאלי, כמו תולעת מחוצה. משפחתי, חברי ומפקדי מן המחתרת לעולם לא ידעו כיצד ואיפה מתתי והיכן קברו אותי. הגרמנים לא הכירו את שמי האמתי וגם לא האמינו לסיפורי על הבן של מורה מלבוב. אפילו לא יעלה בדעתם לענות את האיש הזה עם זיהוי גופתי... שכבתי על המזרן המסריח והמתנתי עד שהשומר הזקן יסיים את משמרתו. התוכנית הייתה מוכנה: לברוח מכאב. הרצון למות. ידעתי שעל פי הדת הקתולית שלי, מוות כזה הוא חטא נורא. עם זאת... הזיכרון של המכות האחרונות היה טרי מדי. לא נולדתי

כנראה להיות גיבור, שאחרי עינויים הסבל ימות עם שם מולדתו על השפתיים” – כתב בספרו סיפורה של מדינה במחתרת. ניסיון ההתאבדות לא הצליח. קרסקי ניצל. לאחר מכן הגסטפו העביר אותו מבית הסוהר בפרשוב לבית החולים לנובי סאנץ, ומשם הוא ברח בעזרת רשת המחתרת המקומית. רק כעבור שנים נודע לו שבארגון בריחתו היו מעורבים מעל עשרים איש והגרמנים בפעולת תגמול הוציאו להורג בירייה מעל שלושים בני אדם. לאחר בריחתו הסתתר קרסקי בדירה פרטית במשך שבעה חודשים בכפר קונטי ליד לבובקה. שבעה חודשים נוספים מפברואר ועד ספטמבר 1941 הוא שהה בקראקוב. בדירות מסתור הוא האזין לשידורי הרדיו של תחנות מערביות (בעיקר מאנגליה) ועל סמך האזנות הכין דיווחים שנשלחו למערכות של עיתונים מחתרתיים. לאחר גל המעצרים בקראקוב באביב וקיץ ובאוקטובר 1941 הוא עזב לוורשה.

במחתרת

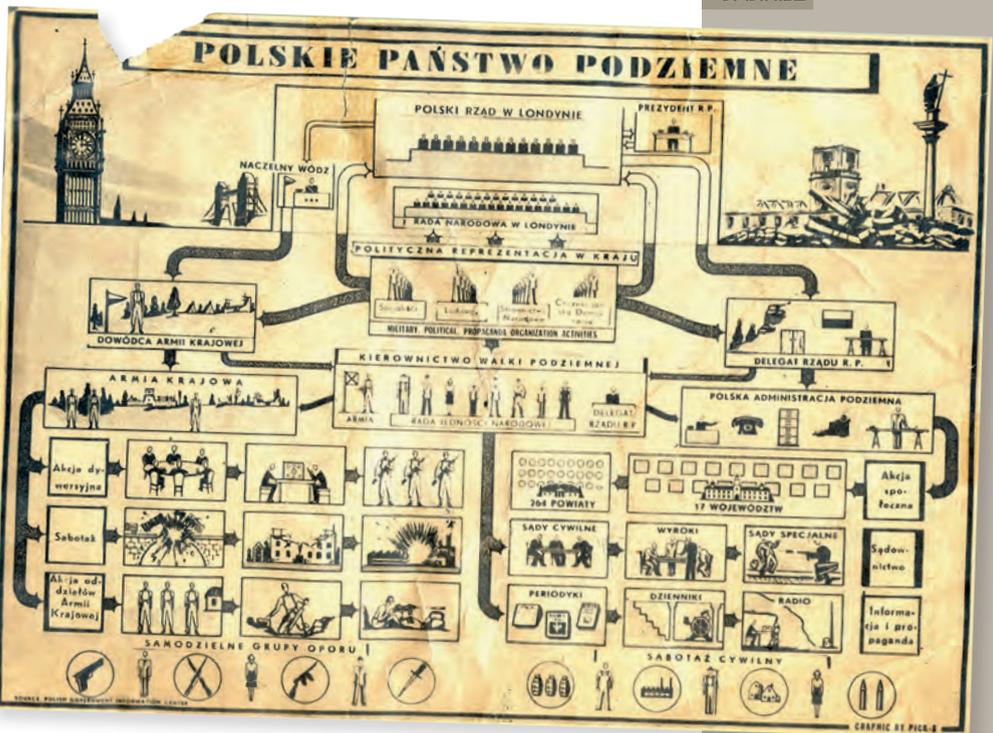
המצב הפוליטי באירופה ובעולם כולה השתנה באופן דרמטי באמצע שנת 1941. ב-22 ביולי 1942 הגרמנים פתחו במלחמה נגד ברית המועצות. ב-30 ביולי נחתם ההסכם הפולני-סובייטי, המכונה הסכם שיקורסקי-מייסקי, שלמעשה חידש את היחסים הדיפלומטיים שבין פולין וברית המועצות שנותקו ב-17 בספטמבר 1939 בעקבות ההתקפה הסובייטית על פולין. מטרת ההסכם היה מאבק משותף נגד הרייך השלישי. כתוצאה מכך הוחלט על חנינה של האזרחים הפולנים שנאסרו בברית המועצות והקמת הצבא הפולני בפיקודו של הגנרל ולדיסלב אנדרס. ב-14 באוגוסט הממשלות של בריטניה ושל ארצות הברית חתמו על האמנה האטלנטית. כעבור זמן קצר הצטרפה לכך הקואליציה האנטי היטלארית כולל ברית המועצות. ב-14 בדצמבר 1942 לאחר ההתקפה של חיל האוויר היפני על הבסיס בפרל הארבור ארצות הברית הכריזה על המלחמה נגד מדינות הציר.

באותה התקופה בפולין הכבושה בידי הגרמנים התגבשו תשתיות ומנגנוני המחתרת. בדצמבר 1940 הממשלה הפולנית הגולה בלונדון מינתה את נציגיה לגנרלגוברנמן, לשטחים שסופחו לרייך השלישי ולשטחים הכבושים בידי ברית המועצות. תפקידם היה להבטיח את המשכיות מוסדות המדינה ותפקודם הרגיל. בסופו של

דבר מעולם לא מונה נציג של ממשלת פולין לשטחים שנכבשו על ידי ברית המועצות. ביולי 1941, לאחר מאסרו בידי הגרמנים של ליאון בלינסקי השליח של ממשלת הגולה לשטחים שסופחו לרייך השלישי, הנציג היחידי והראשי של ממשלת הגולה בפולין הכבושה נשאר ציריל רטייסקי, שעד אז שימש כנציג הממשלה לגנרלגוברנמן. בתקופה זו יאן קרסקי עבד בוורשה במשרד להסברה ולתעמולה של "האיחוד למאבק מזויין". תפקידו היה לקיים קשר עם הנציגות של ממשלת הגולה, לספק מידע בכל הקשור לפעילות המחתרת ושמירת קשר בין המפקדה הראשית של "האיחוד למאבק מזויין" לחוגים פוליטיים מסוימים ברחבי הארץ. קרסקי עסק גם בניתוח של העיתונות המחתרית. בתקופה זו הופיעו הרבה עיתונים מחתרתיים (בוורשה בלבד הופיעו כ-300 עיתונים שונים). דיווחים מסוג זה הוא הכין כל שלושה ימים ובנוסף על כך פעם בחודש ערך דו"ח סיכום המוקדש לזרמים פוליטיים עיקריים.

בקיץ 1942 הוצע לקרסקי לצאת לשליחות נוספת. גם הפעם אמור היה לנסוע לונדון. במסגרת ההכנות למסע הוא נפגש עם נציגיהם של

המבנה של המדינה הפולנית במחתרת

צילום: prezdyent.pl

מפלגות שונות, עם ציריל רטיסקי, הנציג של ממשלת הגולה בפולין הכבושה ועם סטפן רובצקי-גרוט, המפקד העליון של "צבא המולדת". הוא קיים גם פגישות נוספות. זופיה קוסאק-שצ'וצקה, הסופרת הפולנית המפורסמת, עשתה עליו רושם רב. היא הייתה מעורבת בפעילות מחתרתית זה זמן רב. במשך מספר חודשים בשנת 1940 היא ערכה את כתב העת "פולין חיה" (POLSKA ZYJE), אחד העיתונים המחתרתיים הראשונים שהופיע החל מספטמבר 1939. היא פרסמה שם באופן קבוע את מאמריה. היא הייתה גם המייסדת ויושבת ראש של "החזית לתקומתה של פולין". למען המטרה הסופית של המעגל הקרוב לה, כלומר האינטליגנציה הקתולית, היא צידדה בשמירה על אחדות העם והלכי הרוח שלו. כמה שבועות לאחר תחילת "האקציה הגדולה" בגטו וורשה "החזית לתקומתה של פולין" פרסמה עלון שכותרתו "מחאה" פרי עטה של קוסאק-שצ'וצקה, שנדפס ב-5000 עותקים. המסמך ביטא התנגדות עזה לרצח יהודים בפולין הכבושה, הוא קרא לעזרה וגינה את שתיקת דעת הקהל העולמית. "העולם מסתכל בפשע זה, הנורא יותר מכל מה שעד כה אירע בעולם ושותק. טבח של מיליוני בני אדם חסרי הגנה מתבצע בדממה כללית ומאיימת".

בספטמבר 1942 על פי הוראתו של נציג ממשלת הגולה בפולין הכבושה הוקמה המועצה לעזרת יהודים שעם הזמן נקראה "א'גוטה". יוזמי הקמת המועצה היו זופיה קוסאק-שצ'וצקה וונדה קרחלסקה-פיליפוביץ'. בין הפעילים ניתן לציין את אירנה סנדלרובה וולדיסלב ברטושבסקי. לתפקיד יו"ר המועצה נבחר יוליאן גרובלני.

"ורק אנחנו, היהודים כבר לא נהיה"

לאחר פרוץ המלחמה בין גרמניה וברית המועצות ב-22 ביוני 1941 הגרמנים החלו בהשמדת האוכלוסייה היהודית. קרוב לוודאי כבר באוקטובר 1941 החליטו על השמדת כל היהודים. ב-8 בדצמבר 1941 התחיל הרצח של היהודים במחנות ההשמדה. במאוס 1942 פתחו הנאצים ב"מבצע ריינהרד" השמדת היהודים בשטחושל גנרלגוברנמן. תחילת המבצע בהובלת יהודי לובלין למחנה השמדה בבלז'ץ. במהלך "האקציה הגדולה" שהחלה ב-22 ביולי 1942 נפגש קרסקי עם ציריל רטיסקי, הנציג של הממשלה הגולה בפולין. לאחר שנים כך

זכר קרסקי את השיחה: "בפגישה השנייה עם רטיסקי פתאום הוא אומר – ויטולד (שמו המחתרתי של יאן קרסקי), יש לי אליך בקשה. ישנם כאן שני אירגונים יהודים מחתרתיים... כשנודע להם שאתה נוסע שניהם פנו אלי, שני הארגונים האלה הם הבונד ('האיגוד הכללי של הפועלים היהודיים ברוסיה, ליטא ופולין', מפלגה יהודית שמאלית שפעלה מסוף המאה ה-19 ועד שנות הארבעים של המאה העשרים) והציונים. הם אומרי לי שהם פולנים ויש להם זכות להשתמש בבלדרים ממשלתיים באותו אופן שמשמשות בהם מפלגות פוליטיות אחרות. הם רוצים ליצור אתך קשר כדי שתוכל להעביר את המסרים שלהם. איני יודע מהן דעותיך הפוליטיות, איני יודע מה הם רוצים ממך ואיני גם רוצה לדעת, שאלתי היחידה האם אתה מוכן לקחת את זה על עצמך. אני גם זוכר שרטיסקי היה איש אציל נפש, למרות שהוא נחשב ל'אנדקי' (כלומר לחסיד של רומן דמובסקי). והוא אמר לי – ויטולד, לדעתי, אתה צריך לעשות זאת. עניתי לו – כמובן".

סביר להניח שיאן קרסקי נפגש עם נציג הבונד לאון פיינר ונציג של הציונים מנחם קירשנבאום בימים האחרונים של אוגוסט 1942. מאוחר יותר הוא כתב בספרו, *סיפורה של מדינה במחתרת*: "אני יוצא בשליחות רשמית ובמסגרת שליחותי אני רוצה להעביר לעולם את קריאתכם. אני אעשה זאת באופן הגון ביותר. מה אתם רוצים שאומר בשם היהודים?". הם השיבו: "אנחנו רוצים שהממשלה הפולנית בלונדון וכן בעלות הברית יבינו שאנו חסרי אונים לעומת מה שעושים לנו הגרמנים. ההשמדה הפכה להיות לעובדה. אנחנו לא יכולים להגן על עצמנו ואיש בפולין אינו מסוגל לעזור לנו. הגרמנים אינם מעוניינים להפוך אותנו לעבדים, כפי שהם מתכוונים לעשות עם הפולנים ועם עמים כבושים אחרים. הם רוצים להשמיד את כל היהודים. זהו ההבדל!...העולם לא מבין ולא תופס את זה. נמות כולנו. אולי כמה בודדים יוכלו להציל את עצמם. לא המחתרת הפולנית וקל וחומר היהודית לא יוכלו למנוע זאת. כל האחריות היא על בנות הברית. אף נציג של חבר הלאומים לא יעז לומר שלא ידע מה שכאן מתרחש" – השיבו נציגי הארגונים היהודים.

כמה ימים לאחר הפגישה חברי המחתרת היהודית הכינו לקרסקי סיור בגטו וורשה. הם הגיעו למסקנה ששום דבר לא יכול לשכנע טוב יותר את המדינאים המערביים באמת ובמציאות של השמדת היהודים מאשר דיווח של עד ראייה ישיר. "נכנסנו למרתף, שבו הייתה מנהרה ובאמצעותה עברנו כמה מטרים וכבר הינו בתוך הגטו. הלכנו ברחובות הגטו, ראיתי דברים נוראים: מצוקה, רעב..." – הוא נזכר.

המחתרת היהודית הצליחה גם להבריח את קרסקי לאחד ממחנות המעבר הנאצים ליד בלז'ץ. לפי הדו"ח שמסר בסיפורה של מדינה במחתרת הוא נכנס למחנה בתחפושת של שומר אוקראיני. "שוב ראיתי דברים אימים. הרמפה ליד מסילת הרכבת, גירוש היהודים מהמחנה הזה. ז'נדרמים, אנשי ס"ס, המוני יהודים, אינני יודע כמה, אלף, אלף וחצי. ילדים, נשים, זקנים...אימה. תמונה לא מהעולם הזה, בני אדם לא נוהגים כך בבהמות" – נזכר לאחר המלחמה.

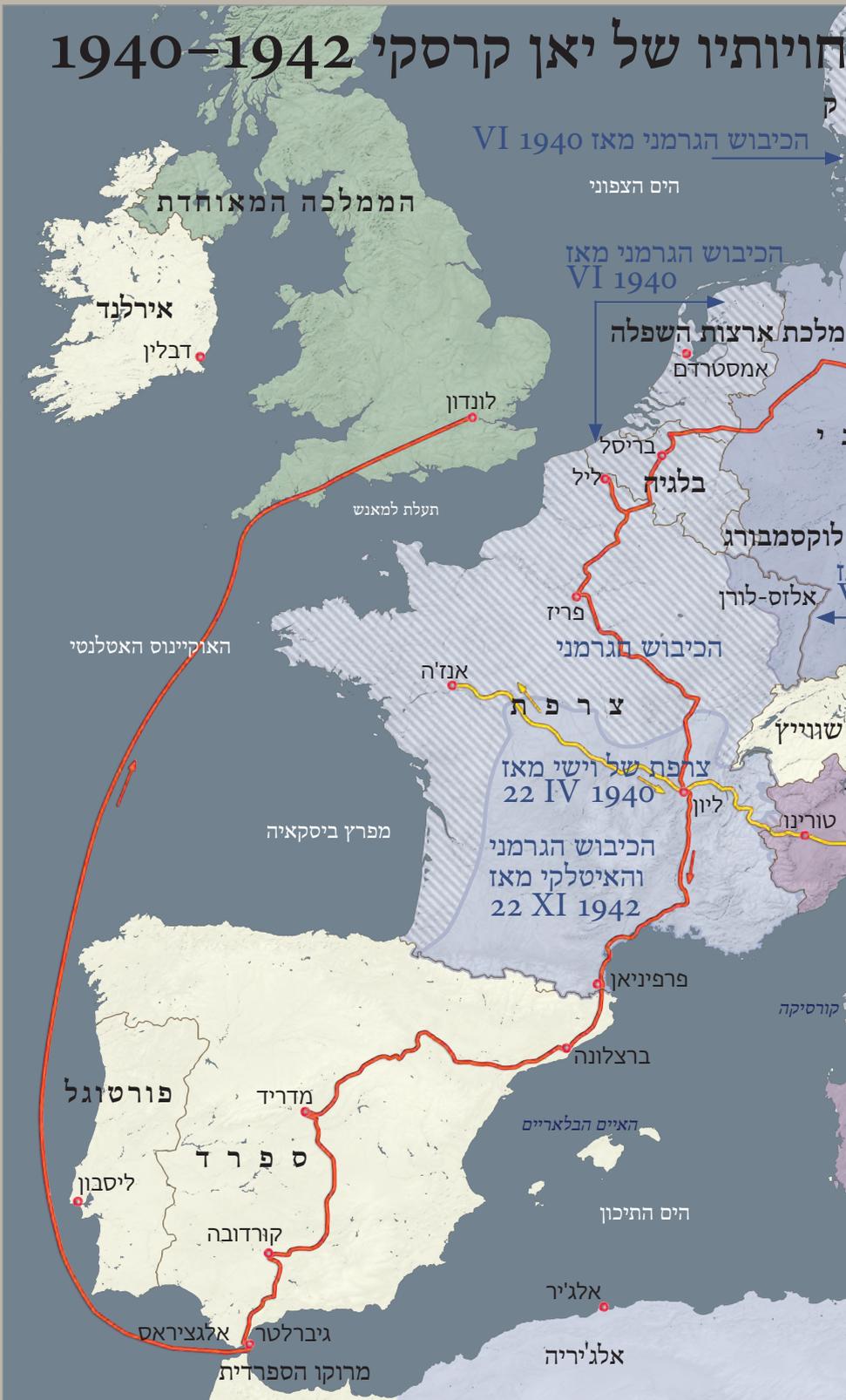
בלונדון 1942–1943

יאו קרסקי הגיע בשלום ללונדון דרך גרמניה, צרפת וספרד ב-26 בנובמבר 1942. עקב נסיעתו של הגנרל שיקורסקי לארצות הברית את הדו"ח הראשון הוא מסר בעל פה לסגן ראש ממשלת פולין בגולה סטיניסלב מיקולאיצ'יק. על פי הוראתו החל קרסקי בהכנת דו"ח חשאי. הדו"ח כלל תיאור המצב בארץ, הערות בכל הקשור לתפקודיהם של הנציג של ממשלת הגולה בפולין הכבושה ושל המפקד העליון של הכוחות המזוינים בפולין הכבושה ולבסוף דעות על המפלגות, מערכת היחסים ביניהן וסכסוכים אפשריים בחיי המחתרת. לאחר עבודה של כחודש הדו"ח כלל 315 עמודים. קרסקי התגלה כאנליטיקאי מוכשר בעיני המחתרת בפולין. הדו"ח שלו הפתיע ובלט ברמה כללית גבוהה, אבחון חד, דעה עצמאית והיכולת להגיע לסיכום והכללות גם על סמך נתונים חלקים בלבד. יאן נובק יז'ורנסקי ניזכר בספרו הבלדר מוורשה: "היום מפרספקטיבה של שלושים שנה כשאני מתמודד, מנסה להתמודד, עם ההערות דאז של קרסקי ועם כל מה שהתרחש לאחר מכן, אני מגיע למסקנה שמכלל בני שיחו בלונדון דווקא הוא העריך את המצב באופן הנכון".

קרסקי היה מאד עסוק בלונדון. בנוסף להכנת הדו"ח הוא השתתף במפגשים פוליטיים חשובים: הוא נפגש בין היתר עם נשיאה של פולין בגולה וולדיסלב רצ'קייביץ', שרים בממשלה הפולנית בגולה ועם פוליטיקאים פולניים רבים. בנוסף על כך הוא גם נועד עם פוליטיקאים ודיפלומטים בריטיים אמריקנים. מלבד שר החוץ הבריטי אנטוני עדן היו ביניהם ראשי מפלגות וגם עורכים של עיתונים חשובים ומו"לים. הוא סיפר להם על המצב בפולין הכבושה, על הסרור הגרמני, על ארגון תנועת ההתנגדות והמרי ועל יחסם הבוגדני של הפרטיזנים הסובייטים. הוא דיבר גם על השמדת

חוויותיו של יאן קרסקי 1940-1942

התצלום של המחזאי להיסטוריה של פולין/עיצוב יאצק קוטולה

מקום מאסרו של יאן קרסקי

II, השליחות הראשונה והשניה של יאן קרסקי יציאה פברואר 1940 חזרה מאי 1940

III השליחות השלישית של יאן קרסקי יוני 1940

VI השליחות הרביעית של יאן קרסקי ספטמבר-נובמבר 1942

מקום שחרורו של יאן קרסקי

גבולות של פולניה משנה 1938

גבולות של מדינות משנה 1942

הרייך השלישי, מדינות כבושות ומדינות תלויות בהתחלה 1942

היהודים ודיווח על מה ששמע וראה. אחת השיחות הקשות שקרסקי ניהל באותה תקופה הייתה עם שמואל זיגלבוים, נציג הבונד וחבר המועצה הלאומית של הממשלה הפולנית בגולה, גוף מייעץ של הנשיא והממשלה. הוא זכר שהשיחה נמשכה זמן רב "אמרתי בדיוק את מה שאמרו לי בוורשה. מסרתי את דרישות המנהיגים היהודים וכן את התרשמויותיי מן הגטו..." על פי דיווחו של קרסקי המופיע בספרו *סיפורה של מדינה במחתרת* "לקראת סוף הפגישה זיגלבוים אמר, אני אעשה כל שביכולתי. אני אעשה כל מה שהם מבקשים. אם רק אוכל..." ב-12 במאי, היום שבו היומון "טיימס" בלונדון הודיע על סיום המרד בגטו וורשה שמואל זיגלבוים התאבד בשאיפת גז.

צילום: Wikimedia Commons

שמואל מרדכי זיגלבוים

השליחות בארצות הברית

במאי 1943 הוחלט לשלוח את קרסקי במשימת תעמולה לארצות הברית. השגריר של הרפובליקה הפולנית בארה"ב יאן צ'יחנובסקי קבע את מטרת ביקורו. עליו לזכות באהדה של האישים החשובים ביותר בפוליטיקה האמריקנית לפולין הכבושה. הוא אמור היה לספר לאמריקנים על הטרור הגרמני, על המאבק המחתרתי, על המדינה המחתרתית היחידה בשטחה של אירופה הכבושה, אך מעל לכל היה אמור לספר לאמריקנים על האיום הקומוניסטי. קרסקי נפגש בארצות הברית עם למעלה משלושים איש. היו ביניהם יועציו של הנשיא פרנקלין דלאנו רוזוולט ועיתונאים בכירים בעלי השפעה. הוא תיאר את השיחה עם השופט פליקס פרנקפורטר באופן הבא:

"הוא התחיל בשאלה אם אני יודע מי הוא.

– כן, אני יודע. אדוני הוא שופט של בית המשפט העליון של

ארצות הברית.

– האם אתה יודע שאני יהודי?

– כן, אני יודע...

ידעתי שהאיש לא יפסיק אותי, שהוא יקשיב עד הסוף. דיברתי

במשך עשרים וחמש דקות אך ורק על היהודים... רק על היהודים, על מה שראיתי בגטו וורשה, במחנה... ולבסוף אחרי שאמרתי את הכל, מה שאמור הייתי לומר, אני זוכר שנפלה שתיקה מביכה.

– אדון קרסקי, אדם כמוני שמדבר עם מישהו כמוך, חייב להיות ישר לחלוטין. אז אני לא מאמין למה שאמרת לי“.

ב-23 ביולי 1943 נפגש יאן קרסקי בבית הלבן בוושינגטון עם נשיא ארצות הברית פרנקלין דלאנו רוזוולט. ”הצגתי לפניו דוגמאות של מדיניות מתוכננת ושיטתית של הרס העם הפולני... דיברתי על טרור הנמצא בכל מקום, על האחראיות הקולקטיבית המונהגת על ידי הגרמנים. הנשיא שאל שאלות מאד ספציפיות... הוא ביקש אישור לנתונים על רדיפת היהודים. תיקנתי אותו ואמרתי שלא מדובר על 'רדיפות', אלא תכנון השואה של העם היהודי. נתתי דוגמאות. הזכרתי את הציפיות היהודיות מבעלות הברית... הוא עשה עלי רושם של אדם בעל אופקים רחבים. בדומה לשיקורסקי הוא לא חשב על מדינה מסוימת אחת, אלא ניסה לראות הכל בהקשר רחב יותר של הקהילה הבינלאומית“ – כתב קרסקי בספרו סיפורה של מדינה במחתרת.

צילום: משרד החוץ בפולין

הדרכון הדיפלומטי של יאן קרסקי, 1943

בחזרה ללונדון

קרסקי חזר ללונדון ב-19 בספטמבר 1943. לאחר מותו הטרגי של הגנרל ולדיסלב שיקורסקי בהתרסקות מטוסו מעל גיבלרטר ב-4 ביוני 1943, התמנה סטיניסלב מיקולאיצ'יק לתפקיד ראש הממשלה הפולנית בגולה. ראש הממשלה החדש סמך בכל ליבו על בעלי הברית בריטניה וארה"ב. הוא ראה את פולין כחברה בקהילה המערבית של העמים, אך יחד עם זאת הוא היה משוכנע בצורך בשיתוף פעולה בין פולין וברית המועצות. הגנרל קזימייז' סוסנובסקי, המפקד העליון, היה אויב מושבע של שיתוף פעולה זה.

הוא סבר שמטרתו של סטלין היא סיפוחה של פולין. בסוף אוקטובר-תחילת ספטמבר התכנסו בטהראן מנהיגי שלושת הגדולים: פרנקלין דלאנו רוזוולט, נשיא ארה"ב, וינסטון צ'רצ'יל, ראש ממשלת בריטניה ויוזף סטלין המזכיר הכללי של המפלגה הקומוניסטית הסובייטית וראש הממשלה של ברית המועצות. הם קיבלו החלטה בדבר הגבול המזרחי של פולין בתקופה שלאחר המלחמה. הגבול היה צריך לעבור לאורך מה שנקרא "קו קרזון". בתחילה שמרו בסוד את ההחלטות של ועדת טהראן.

בינתיים במצב הפוליטי השונה ששרר בלונדון לא עלה שום רעיון כיצד ניתן להשתמש בכישרונותיו של קרסקי. בהתחלה הוא עבד במדור הפולני של הבי.בי.סי, ואחר כך זמן קצר בשידורי הרדיו הפולני "שוויט" בתוכניות המיועדות לפולין הכבושה. בהופעותיו בחוגים האנגליים שבהם ניתן היה להרגיש את התעמולה הקומוניסטית שמתחה ביקורת קשה על

צילום: ספריית הקונגרס

"השלישיה הגדולה", משמאל לימין: ראש ממשלת בריטניה וינסטון צ'רצ'יל, נשיאה של ארצות הברית פרנקלין דאלנו רוזוולט, והמזכ"ל של המפלגה הקומוניסטית הסובייטית יוזף סטלין

המפקד של "צבא המולדת", קרסקי הגן על הישגיה של המדינה הפולנית במחתרת. האירוע החשוב בתחום זה הייתה הופעתו המשותפת עם יאן נובק-ז'וראנסקי בבית הנבחרים כאשר הם הציגו את המצב בפולין. חזרתו המתוכננת של קרסקי לפולין הכבושה נעשתה עתה בלתי אפשרית. בספטמבר 1943 הגרמנים פרסמו באחד משידורי התעמולה שלהם שקרסקי הוא סוכן של הבולשביקים ומשרת את היהדות האמריקנית. מעבר לכך נוכחותו בלונדון הפכה להיות בלתי רצויה בגלל פעילותו מאחורי הקלעים ומפגשיו עם פוליטיקאים בכירים. בסופו של דבר הוחלט לשלוח אותו בחזרה לארצות הברית. משימתו שם הייתה סדרת הרצאות וגיוס כספים עבור הפקת סרט על המדינה הפולנית במחתרת. הסרט אמור היה לשכנע את האמריקנים לתמוך בסוגיה הפולנית. ב-21 בפברואר 1944 כשברשותו דרכון דיפלומטי שהונפק על שם יאן קרסקי הוא יצא לדרכו בחזרה לארצות הברית.

החודשים האחרונים של המלחמה

בוושינגטון התחיל קרסקי בכתיבת התסריט לסרט על המדינה הפולנית במחתרת. במרס 1944 הוא הקליט גם כמה תכניות רדיו ופרסם מספר מאמרים על המחתרת בפולין. בסוף מרס – תחילת אפריל הוא יצר קשר עם סוכן ספרותי שהיה מעוניין לפרסם את ספרו. הגרסה הראשונה של סיפורה של המדינה במחתרת הייתה מוכנה כבר בחודש מאי. הספר יצא לאור בנובמבר 1944 בבוסטון. היה זה סיפורו של עד ראייה על הסבל והמאבק של הפולנים, על תפקידה של המדינה במחתרת וגם על השמדת היהודים. העיתונות האמריקנית קיבלה את הספר בהתלהבות גדולה. במקביל למסע הפרסום לקידום מכירות הספר גדל גם מספר הופעותיו של קרסקי בציבור. במשך שנה וחצי הוא הופיע מעל 200 פעם ומספר המשתתפים במפגשים אלה עלה על 150 אלף איש. סיפורה של המדינה במחתרת הפך מיד לרב מכר. (התפוצה של המהדורה הראשונה הייתה כ-360 אלף עותקים). בשנת 1945 הופיעה מהדורה שוודית של הספר, ב-1946 מהדורה נורבגית, ב-1948 מהדורה צרפתית. המהדורה הפולנית הראשונה של סיפורה של המדינה במחתרת הופיע בשנת 1999. עד לשנת 2102 הופיעו בסך הכל 17 מהדורות בשפות שונות של הספר, בניהן בקטלנית והולנדית.

לאחר המלחמה

בשנים שלאחר המלחמה קרסקי הפך לאישיות לא נוחה מסיבות רבות. כיריב מוצהר של רוסיה הסובייטית, בהופעותיו הפומביות הביע זעם בשל מעצרו של 16 מנהיגים של המחתרת הפולנית והטלת עונשי מאסר ארוכים עליהם. הוא הקדיש תשומת לב רבה לטרגדיה של יהודי אירופה. הוא קרא לא רק להביע חמלה לניצולים, אלא גם לסיע להם במציאת בתים חדשים.

שגרירה לשעבר של ארה"ב בגרמניה יו וילסון זכה בסיועו של קרסקי במשימה שבוצעה ע"י הרברט הובר, לאבטח את התייעוד של ממשלת פולין בגולה שפעלה בבריטניה. קרסקי בילה באירופה ארבעה חודשים והצליח לשכנע פוליטיקאים לשעבר פולנים, אסטוניים ולטביים לתמוך ברעיון. הוא חזר לארצות הברית בסוף 1945.

בשנת 1948 הוא החל בלימודים בבית הספר לשירות חוץ באוניברסיטת ג'ורג'טאון בושינגטון. באוניברסיטה זו קיבל בשנת 1952 דוקטורט ובמשך 31 שנים, עד לפרישתו, כיהן כמרצה שלה. הוא עבד במחלקה למדעי המדינה באוניברסיטת ג'ורג'טאון. בשנת 1964 קיבל את התואר פרופסור מן המניין. בשנת 1985 הוא פרסם מחקר היסטורי בשם *המעצמות הגדולות ביחס לפולין בשנים 1919-1945*. מוורסאי ליאלטה, שבו ניתח את סוגיית פולין בסדר האירופי מאז תום מלחמת העולם הראשונה ועד לשנת 1945. כהיסטוריון של דיפלומטיה הוא ניסה להבין את כישלונה של פולין בדרך לשמור על עצמאותה. בתקופת מחקרו (בתחילה היה זה נושא הדוקטורט שלו) בשנת 1974 בילה שנה באירופה, עבד בארכיונים, ביניהם גם פולניים. בהזדמנות זו הפך למטרה של שירותי הביטחון הפולני.

בשנת 1965 הוא התחתן עם רקדנית הבלט פולה נירנסקי. הם נפגשו לראשונה בשנת 1938. פולה היתה יהודייה, ילידת וורשה. היא עזבה את פולין זמן רב לפני פרוץ המלחמה, אך איבדה בשואה קרובי משפחה וחברים רבים. החתונה נערכה בטקס קתול(עוד לפני כן פולה נירנסקי הוטבלה לנצרות). לקראת סוף חייה סבלה מדיכאון, היה לה קשה להתמודד עם מחלות הזקנה, החלה גם לסבול מדלקת פרקים. היא נפטרה בשנת 1992. יאן קרסקי ייסד שני פרסים הנושאים את שמה, אחד עבור רקדנים צעירים ומוכשרים וכוראוגרפים והשני ליוצרים המציגים את תרומתם של היהודים לתרבות ולמדע בפולין. בסוף חייו נהג להאשים

דיוקן של יאן קרסקי. הציור של ארטור אספיפוס, 2015 (CC BY-NC 2.0)

את עצמו בכך שלא עשה מספיק, שהמידע שאותו הביא לעולם לא זכה לתגובה הצפויה. הוא ראה את עצמו כחייל על לוח שחמט פוליטי, שלא זכה להתייחסות רצינית. כעבור שנים החלה לכנן בו תחושה של עבודה בלתי גמורה, מרמור מן העובדה שהעולם לא הגיב כאשר עוד היה יכול. יאן קרסקי זכה בהרבה אותות ועיטורים. מן הראוי לציין את החשובים. בתקופת המלחמה זכה פעמיים בעיטור הגבוה ביותר וירטואטי מיליטארי בשנת 1941 ובשנת 1943. בשנת 1982 בטכס חגיגי הוענק לו התואר "חסיד אומות העולם". כאשר בשנת 1994 הוא קיבל אזרחות כבוד של מדינת ישראל הוא אמר: "הנה אני פולני, אמריקאי וגם הקתולי הפכתי גם לישראלי. גלוריה, גלוריה אין אקסלסיס דאו" (כבוד לאלוהים במרומים, ובארץ שלום על בני אדם אשר אותם רצה – הבשורה על פי לוקס, פרק ב', 14).

לאחר השינוי הפוליטי הגדול שהתחולל בשנת 1989 ביקר יאן קרסקי בפולין ארבע פעמים. בשנת 1995 הוא קיבל מידיו של הנשיא לך ולנסה את האות "הנשר הלבן", הנחשב לעיטור הממלכתי הגבוה ביותר. בשנות התשעים של המאה העשרים הידרדרו יחסיו עם הפזורה הפולנית בארצות הברית. הוא גינה תופעות אנטישמיות וכעס על ביטוי לאומנות פולנית. תמיכתו במועמדותו של אלכסנדר קוושניבסקי לנשיאות פולין (1995–2005) וקשרים הדוקים עם ממשלת השמאל הפוסט-קומוניסטית גרמו למחלוקות קשות. על רקע זה פרץ גם סכסוך בינו לבין יאן נובאק יז'ורנסקי וולדיסלב ברטושבסקי, שהאשימו אותו בבגידה באידאות הישנות. קרסקי דחה התקפות אלה בספרו השליח במילים אלו: "אין זה עניין של אהדה או סלידה. הממשלה הפולנית הנוכחית נבחרה בבחירות חופשיות

צילום: הסוכנות הידיעות הפולנית, מאצ'י בלנה ב'והובסקי

נשיא הרפובליקה הפולנית לך ולנסה מעטר את יאן קרסקי באות "הנשר הלבן", 1995

צילום: אנדריי מיכליק

שדרות ע"ש יאן קרסקי
מעל נהר הויסלה בוורשה

ודמוקרטיית, שלא זויפנו... אנחנו, הפולנים שחיים בחו"ל ואין לנו שום כוונה לחזור אבל רוצים להתבטא בענייני פולין, צריכים לעשות זאת כשגרירים... משימתנו היא לפאר את שמה של פולין בעולם". יאן קרסקי נפטר ב-13 ביולי 2000 בווינגטון. במהלך טקס הקבורה העניקו לו כבוד הנשיא של הרפובליקה הפולנית אלכסנדר קושינסקי ונשיא ארה"ב ביל קלינטון. השבועון האמריקני "ניוזוויק" הגדיר אותו כאחת הדמויות הבולטות במאה העשרים. יאן קרסקי זכה לאחר מותו לאות החירות (2012). זביגניב בז'זינסקי, המדינאי האמריקני ממוצא פולני, היועץ לביטחון לאומי של הנשיא ג'ימי קרטר אמר עליו: "לדמותו של יאן קרסקי שמור מקום בשורה הראשונה ובעמודים הראשונים בהיסטוריה של פולין בת זמננו. הוא מייצג את כל מה שהיה מכובד וראוי בתקופת מלחמת העולם השנייה. הוא שירת בנאמנות את נושא עצמאותה של פולין והיה מסור לחלוטין למלאכת הצלת החברה היהודית הגוועת. הביוגרפיה האישית שלו היא בעלת חשיבות רבה להבנת ההיסטוריה של מלחמת העולם השנייה במובן זה, שלמרות שהיום הידע על העובדות הבסיסיות של השואה ידוע ומופץ ברבים, אזי בתקופה ההיא במערב כמעט ולא היה קיים. קרסקי ניסה להגיע אל התודעה של המערב ולעורר את מצפוננו. הוא השיג את מטרתו באופן חלקי בלבד ובכך הייתה זו הטרגדיה הגדולה של חייו".

צילום: אנדריי מיכליק

מצבת הזיכרון של יאן קרסקי בגן לחסידי העולם בוורשה

טקסט
 ביאטה וולשצ'אק
 תרגום מפולנית
 מיכאל סובלמן
 ערוץ לשוני
 ד"ר מרטינה גרוזקה-
 ריאק
 ד"ר מרצין אורינוביץ'
 חוות דעת
 אדם פולבסקי
 עורכת הסדרה
 איזבלה שופה
 עריכה טכנית
 מרצין קרוץ
 עיצוב גרפי
 סילביה שפרנסקה
 עימוד
 וויצ'ך צ'פליצקי
 צילום העטיפה:
 יאן קרסקי בשנת 1943
 הצילום מאוסף של
 א. תומס ואוד

הספסל של יאן קרסקי בוורשה (צילום בן זמננו)

Copyright by Instytut
 Pamięci Narodowej
 Komisja Ścigania Zbrodni
 przeciwko Narodowi
 Polskiemu & Muzeum
 Historii Polski,
 Warszawa 2019

ISBN 978-83-8098-677-0

קריאה מהנה
ipn.gov.pl
ksiegarniaipn.pl

ציור קיר של יאן קרסקי בוורשה (תמונה עכשווית)

בבחירת שמות של מקומות מרחב ציבורי, אני מנסים להזכיר אירועים היסטוריים חשובים, כמו גם לחלוק כבוד לגיבורים. אנו שואפים להנציח את תולדות התנגדות לשלטון זר בארצנו וגם להנציח את קורבנות הכיבוש הגרמני והסובייטי כמו הן את הדיקטטורה הקומוניסטית. בדרך זו אנו מראים כבוד לדורות קודמים.

בתקופה של הרפובליקה העממית הפולנית מלאכת הנקת שמות למקומות ציבוריים הייתה אחד הכילים של תעמולה ואינדוקטרינציה המונית של החברה. המונומנטים שנבנו אז והשמות שנותנו לכיכרות ולרחובות היו אמורים להנציח את הגרסה הרשמית של ההיסטוריה של הטילה המפלגה הקומוניסטית. גם היום במקומות רבים אנו יכולים עוד עקבות להנצחת של "הגיבורים הקומוניסטיים" שעשו דברים ראויים לברית המועצות, לתנועת הקומוניסטית והמשטר של התקופה אחרי המלחמה. קיום של שמות כאלה בפולין העצמאית לא רק שפוגעת בבני אדם חופשיים, אלה גם יכול להתפרש כעלבון כלפי הקורבנות של המשטר הקודם.

סדרת חוברות "הגיבורים של רחובותינו" שהונפקה על ידי "המכון לזיכרון לאומי" (IPN) מציגה דמויות שנרשמו באופן מיוחד בתולדותינו. בזכות יוזמה זו הקוראים יכולים להכיר את הגיבורים והישגיהם של רחובות וכיכרות שנושאים את שמם, היכן הם גרים, עובדים, עושים קניות ואפילו נחים. יוזמה זו עשויה גם לשמש כדוגמה לאנשים שיחפשו גיבורים הראויים להנצחת שמותיהם במקומות ציבוריים.

יו"ר ד"ר ירוסלב שרק
המכון לזיכרון לאומי (IPN)

